

УДК 37.018.1

СІМ'Я ЯК НОСІЙ ЦІННОСТЕЙ ГРОМАДЯНСЬКОГО ВИХОВАННЯ

Валентина Федяєва

*Херсонський державний педагогічний університет,
вул. 40 років Жовтня, 27, 73000, Херсон, Україна*

Досліджено питання громадянського виховання молоді на засадах етнопедагогіки, в контексті аксіології. Доведено, що сімейні цінності є фундатором громадянського суспільства.

Ключові слова: ціннісні орієнтації молоді, національні цінності, громадянські цінності, цінності сімейного життя, правова культура, громадянське виховання.

Формування ціннісних орієнтацій молоді у контексті громадянського суспільства є першочерговим завданням державної стратегії в Україні. Соціально-економічні й політичні процеси, що відбуваються в країні, актуалізують необхідність виховання особистості, здатної здійснювати самостійний ціннісний вибір, визначати свою громадянську позицію та моральні орієнтири своєї життєдіяльності.

Особливе місце в розв'язанні цих нагальних питань на всіх етапах розвитку суспільства та державотворення відведено сім'ї. Саме сім'я, сімейні цінності є фундаторами громадянського суспільства, носіями цінностей громадянського виховання дітей та молоді. Саме це і є предметом нашого дослідження, нашого наукового пошуку та обґрунтування.

Проблема формування ціннісних орієнтацій особистості у контексті громадянського суспільства є ключовою для всіх наук, однак її по-різному інтерпретують філософи, соціологи і педагоги.

Зокрема, у філософських працях В. Василенко, О. Дробницький, Д. Сторович та інші поняття “ціннісні орієнтації” розглядають з позиції сутнісних характеристик людини як важливу ознаку особистості, що зумовлює регулятивну функцію її поведінки.

В основу соціологічного підходу до ціннісних орієнтацій покладено трактування ціннісних орієнтацій як найважливішого регулятора суспільної поведінки (Т. Бужківська, А. Здравомислов, В. Ольшанський та ін.).

Психологи розглядають ціннісні орієнтації як елементи внутрішньої структури особистості, що визначають стратегічну мету її життя (Б. Ананьєв, Л. Виготський, І. Бех, Г. Костюк та ін.). П. Ігнатенко, Л. Крицька, О. Сухомлинська ціннісні орієнтації визначають як провідний механізм впливу на виховання особистості. Ці та інші підходи до визнання і розуміння

природи ціннісних орієнтацій науковці, педагоги-практики, соціологи вважають провідними у вихованні дітей та молоді в контексті громадянського суспільства.

Аксіологічне поле педагогіки сьогодні досить широко висвітлює питання формування в різних ракурсах як історично усталених, так і нових чинників впливу на молоде покоління. Особливо активно вивчають ці питання з позицій етнопедagogіки, а саме: народознавчі основи виховання (М. Стельмахович, О. Столяренко, В. Струманський), національно-культурні традиції народу (А. Бойко, А. Драгул), виховні ідеали та сімейні цінності української сім'ї (О. Докукіна, В. Постовий, О. Семенов).

Питання цінностей у вихованні дітей та молоді сьогодні є досить актуальними у педагогічній науці. З огляду на наш науковий пошук ми, по-перше, досліджували такий напрям, як громадянське виховання, в якому цінностям відведене одне з провідних місць у реалізації завдань формування громадянина України. По-друге, виходили з того, що на всіх історичних етапах розвитку українського суспільства сім'я завжди була фундатором збереження національних, культурних, духовних, державних інтересів, виховну роботу в родині спрямовували на виховання майбутнього громадянина України.

В українській родині завжди були ідеали сім'ї, на них із покоління в покоління передавали звичаї і традиції сім'ї щодо виховання молоді і громадянського виховання зокрема. Громадянську позицію виховували як "відчуття особистої належності до рідної землі, держави, сім'ї, роду, способів життя, традицій і звичаїв, відповідальності, захисту і збереження їх, розвитку й примноження, добробуту країни" [3, с.189].

"Ефективність виховної роботи зі студентською молоддю залежить від багатьох чинників і насамперед від того, наскільки така робота органічно поєднує в собі цінності особистості, сім'ї, сім'янина, майбутнього фахівця, громадянина України, представника світової цивілізації, при цьому у формуванні такої особистості чільне місце посідають ціннісні орієнтації, які є одним із найважливіших утворень у структурі свідомості й самосвідомості людини і зумовлюють низку її характеристик як особистості" [1, с. 144].

У структурі ціннісних орієнтацій чільне місце посідає громадянськість. З позицій аксіології "громадянськість – це орієнтація особистості на державу як на цінність, це усвідомлення кожним громадянином своїх прав і обов'язків щодо держави, суспільства, почуття відповідальності за їхнє становище" [2, с. 75].

Зрозуміло, що зміни в житті нашої країни на початку ХХІ століття спричинили зміни у системі моральних, духовних, демократичних цінностей. У системі громадянського виховання саме демократичні цінності (особистість, воля, права, відповідальність, толерантність, національна

свідомість, полікультурність) є провідними та важливими для сімейного виховання.

Історія також дає підстави стверджувати й про те, що сім'я зі своїм консерватизмом, культом і авторитетом батьків, старших членів родини у певні історичні часи розвитку суспільно-економічних відносин не завжди сприяла розвитку демократичних традицій. Ці уроки минулого треба брати до уваги сьогодні. Маємо приклади, коли в сім'ї й діти засвоювали такі відносини, як поділ влади, чітка вікова ієрархія, безумовне підпорядкування тощо. Цю історичну дійсність треба пам'ятати, формувати у молоді думку про те, що демократія – найцінніша та найефективніша форма життєдіяльності держави і суспільства, яка базується на народовладді, рівноправності, свобод і особистості. Якщо людина живе у демократичній країні, то вона може самореалізуватися, виявляти ініціативу й творчість у всіх сферах життя – в навчанні, освіті, вихованні. Саме в сім'ї дитина повинна одержати перші уроки демократизму, довіри і толерантності. Для молодого покоління цінним є усвідомлення того, що принципи демократії в державному житті можуть позитивно вплинути на цивілізовану організацію стосунків сім'ї у соціально-культурній сфері.

Аналіз вітчизняної теорії й практики громадянського виховання дає підстави стверджувати, що громадянське виховання тривалий період здійснювалося дуже повільно. Значною мірою це можна пояснити відсутністю досвіду, суспільних традицій громадянського виховання молоді, духовною спустошеністю, політичною і загальною життєвою апатією певної кількості громадян українського суспільства.

Головна мета громадянського виховання – формування в молоді моральних ідеалів суспільства, відчуття необхідності діяльності на благо суспільства, країни; чесне ставлення до громадян своєї країни, а також інших країн. Громадянське виховання дає змогу людині відчувати себе юридично, соціально, морально й політично дієздатною.

В історії педагогіки громадянське виховання молоді формувалось під впливом народної педагогіки, а також знайшло подальше втілення в теоретичних працях класичної зарубіжної педагогіки (Я. А. Коменський, Дж. Локк, Й. І. Песталоцці та ін.).

Одним із теоретиків громадянського виховання ХХ століття вважають німецького педагога Г. Керентейнера, який чітко визначив завдання громадянського виховання як привчання молоді слугувати суспільству.

Багато актуальних для сьогодення положень щодо громадянського виховання молоді знаходимо в працях відомих вітчизняних педагогів, громадянських діячів і просвітників. Зокрема, К. Ушинський обґрунтував положення, що моральну основу громадянина становить почуття національної самосвідомості людини, її любові до Батьківщини. Особливу

увагу питанням громадянського виховання, виховання громадянина приділяв В. Сухомлинський. Кожна його праця пронизана ідеєю про те, що саме моральні цінності є основою громадянського виховання: “На мою думку, дуже важливо, щоб з дитинства в людини було духовне життя в світі моральних цінностей – святинь нашої ідеології, нашої Батьківщини, нашої історії, нашого народу. Суть духовного життя маленького громадянина повинна бути в захопленні, одухотворенні красою людини й красою ідеї, у прагненні стати справжнім патріотом, справжнім борцем. Той, хто живе в світі моральних цінностей, з малих років відчуває себе сином Батьківщини” [5, с. 159].

В. Сухомлинський вважав сім'ю безумовною складовою соціальної структури суспільства і віддавав належну роль сім'ї у вихованні громадянина країни. Стабільність, демократизм, гуманізм і моральний клімат суспільства, на його думку, значною мірою залежать саме від сім'ї, етичних норм і правил поведінки, які панують у родині. Він зазначав, що сім'я – першооснова, де “шліфуються найтонші грані людини-громадянина, людини-трудівника, культурної особистості. Із сім'ї починається суспільне виховання, тут, образно кажучи, закладається коріння, з якого виростають і гілки, і квіти, і плоди. Сім'я – джерело, водами якого живиться повноводна річка нашої держави” [5, с. 368].

Дослідження педагогічних умов виховання людини-громадянина дало нам змогу визначити систему цінностей сім'ї, на яких вибудовується ефективна система громадянського виховання. Передусім ми виходимо з того, що громадянське виховання ґрунтується на духовному багатстві народу, його мудрості, звичаях і традиціях, народній педагогіці.

Українська родина здавна вирізнялася прагненням до подружньої вірності, піклуванням про дітей, батьків і старших членів родини, пошаною до предків, доглядом за їхніми могилами, взаємною любов'ю до батьків, злагодою та довірою до членів родини, гармонією стосунків поколінь, демократизмом взаємин, повагою до прав дитини і старших, відповідальністю за інших членів сім'ї, допомогою слабшим членам сім'ї, гармонією батьківського і материнського впливу у вихованні дітей, спільністю духовних інтересів членів сім'ї, здоровим способом життя, заняттям спортом, культом праці, дбайливим ставленням до її продуктів, дотриманням народних звичаїв, охороною традицій, гостинністю, сімейною відкритістю щодо суспільного життя, гігієною сімейного життя, багатодітністю [6, с. 87].

Аналіз історико-педагогічної, етнопедагогічної літератури свідчить, що в українській родині провідними були українська ідея, державна незалежність України, самопожертва в боротьбі за свободу нації, патріотизм, готовність до захисту Батьківщини, єдність поколінь на основі віри в

національну ідею, почуття національної гідності, історична пам'ять, громадська національно-патріотична активність, пошана до державних та національних символів, до Державного гімну України, любов до рідної культури, мови, національних свят і традицій, пошана до Конституції України, підтримка владних чинників у обстоюванні незалежної України та розбудові атрибутів державності, орієнтація власних зусиль на розбудову Української держави і розвиток народного господарства, прагнення побудувати справедливий державний устрій, протидія антиукраїнській ідеології, готовність стати на бік народів, які борються за національну свободу, сприяння розвитку духовного життя українського народу, дбайливе ставлення до національних багатств, рідної природи, увага до зміцнення здоров'я громадян України.

Усі ці національні цінності давали змогу сім'ї формувати головні громадянські цінності: прагнення до соціальної гармонії, обстоювання соціальної та міжетнічної справедливості, культури соціальних і політичних стосунків, пошана до закону, рівність громадян перед законом, самовідповідальність людини, права людини (на життя, власну гідність, безпеку, приватну власність, рівність можливостей тощо), недоторканість особи, право на свободу думки, совісті, вибору конфесії, участі в політичному житті, демократичному обговоренні державних питань, готовність до захисту індивідуальних прав і свобод інших людей, пошана до національно-культурних цінностей інших народів, повага до демократичних виборів і демократично обраної влади, толерантне ставлення до чужих поглядів, якщо вони не суперечать абсолютним і національним цінностям.

Система загальнонаціональних, громадянських цінностей і цінностей сімейного життя сприяє реалізації громадянського виховання.

Виховання громадянськості в особистості значною мірою визначається об'єктивним станом країни, рівнем розвитку демократизму та гуманізму. Досить важливою є відповідь на запитання, чи визнає і підтримує суспільство, держава громадянську позицію людини та захищає її прагнення зробити життя в країні кращим. Також необхідно брати до уваги положення про те, що рівень розвитку суспільства значною мірою залежить від позиції кожної людини.

Сьогодні вчені констатують, що важливим напрямом громадянського виховання є формування досвіду громадянської дії, яка дає змогу молоді реалізувати свої можливості у суспільстві. Громадянський досвід набувають діти у сім'ї, навчальних закладах, у неформальних колективах, дитячих спільних організаціях тощо. Втрата або послаблення справжньої громадянськості, заміна її гаслами і вульгарним політизованим вихованням призводить або до виховання кар'єристів, або до відчуженості дітей від суспільства, до спроб віднайти розуміння в асоціальних та антисоціальних

неформальних групах. У сучасних умовах важливою громадянською рисою стає здатність до самовизначення, завдяки якому людина зможе розумно існувати в умовах вибору, тобто в умовах свободи і відповідальності.

Також особливу увагу треба приділяти правовій культурі, яка охоплює знання прав і обов'язків громадян, дотримання Конституції та законодавства України, повагу до національної та державної символіки України, знання головних положень Загальної декларації про права людини, Декларації прав дитини та Конвенції про права дитини ООН, усвідомлення громадянської відповідальності за здійснення вчинків і правопорушення, прагнення до засвоєння правових знань, основ громадянського, трудового, сімейного, кримінального законодавства, дотримання національних і загальнолюдських морально-етичних приписів, традицій та звичаїв, негативне ставлення до проявів беззаконня і правопорушень.

Отже, громадянське виховання ґрунтується на духовному багатстві народу, його мудрості, традиціях і звичаях. Серед багатьох чинників, що впливають на формування громадянських якостей особистості, значну роль відіграють форми і методи, які використовують у процесі виховання дітей та молоді, продовжувачів традицій свого народу, котрі мають глибокі знання основ наук, своїх громадянських прав і обов'язків. У цій виховній системі сім'я посідає чільне місце і є носієм цінностей громадянського суспільства.

-
1. *Боршевський М. Й.* Духовні цінності в становленні особистості-громадянина // Педагогіка та психологія. 1997. № 1. С. 144.
  2. *Гончаренко С.* Український педагогічний словник. К., 1997.
  3. *Постовий В. Г.* Ціннісні орієнтації української сім'ї (історико-педагогічний аспект) // Педагогіка та психологія. 1997. № 1. С. 185.
  4. *Сухомлинська О. В.* Сучасні цінності у вихованні: проблеми, перспективи // Шлях освіти. К., 1996. С. 24–25.
  5. *Сухомлинський В. О.* Вибр. тв.: У 5 т. К., 1976. Т. 2.
  6. *Щербань П. М.* Прикладна педагогіка: Навч.-метод. посіб. К., 2002. С. 87.

FAMILY AS A MEDIUM OF CIVIC EDUCATION VALUES**Valentyna Fediaeva***Kherson State University
40 Rokiv Zhovtnya Str., 27, UA-73000 Kherson, Ukraine*

The article observes the problem of young people civic education based on etnopedagogical aspects and axiological context. The author proves that family moral values compose the foundation of our civil society.

Key words: youth moral dispositions, national values, civic moral values, family values, moral culture, civic development.

Стаття надійшла до редколегії 18.10.2005
Прийнята до друку 10.05.2006